

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TASFİYESİ SÜRECİNDE AMERİKAN POLİTİKASI

Nuri KARAKAŞ*

Özet

Birinci Dünya Savaşı'na Nisan 1917'de katılan Amerika Birleşik Devletleri, savaşın İtilaf Devletleri tarafından kazanılmasında önemli bir rol oynadı. Bunun yanında ülkesini bu büyük savaşa sokan Amerikan Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918'de savaş sonrası yapılacak düzenlemelerde uyulması için "On Dört Nokta"yı Amerikan Senatosu'nda ilan etti. Savaş sonrası yapılan barış düzenlemelerinde yenik durumdaki Osmanlı İmparatorluğu da konu edilmişti. Ancak İtilaf Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barışı, önemli savaş amaçlarından birisi olan "Doğu Sorunu"nun çözümü, başka bir ifadeyle Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi olarak ele almışlar, Başkan Wilson'un liderliğindeki Amerika da konuya bu şekilde müdahil olmuştu. Barış görüşmeleri sırasında Başkan Wilson'un kendi ilan ettiği prensipleri yadsıyarak, Türklerin çoğunluğu oluşturduğunu bilmesine karşın, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin verdiği gibi, Doğu Anadolu'da da büyük bir "Ermeni Devleti"nin kurulmasını teşvik ettiği görülmüştü.

Anahtar Kelimeler: *Amerika Birleşik Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu, Başkan Wilson, "Doğu Sorunu", "Gizli Antlaşmalar", Manda Sistemi.*

Abstract

American Policy towards the Dissolution Process of the Ottoman Empire

The United States of America, entered the World War I in April 1917, had played an important role in the victory of Entente Powers. On January 8, 1918, United States President Woodrow Wilson, delivered Congress that named "The Fourteen Points" to be used as the guide for the post-war peace settlements. The future of the defeated Ottoman Empire also had been negotiated in the post-war peace settlements. However, in these negotiations the Entente Powers regarded the Turkish settlement as the solution of the "Eastern Question", in other words the dissolution of the Ottoman Empire which was the important war aim for them. This Entente Powers' policy towards the Ottoman Empire had been pursued by the U.S.A. Thus, in the peace negotiations President Wilson disregarded his "Fourteen Points". In this sense, he permitted the Greek invasion of İzmir and supported the establishment of a "Great Armenia" in Eastern Anatolia in spite of knowing that the majority of the population was the Turks.

Key Words: *United States of America, Ottoman Empire, President Wilson, Eastern Question, Secret Treaties, Mandate System.*

* Araş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, T.C. Tarihi Anabilim Dalı, Bornova-İZMİR.

11 Kasım 1918'de Almanya'nın da teslim olmasıyla Birinci Dünya Savaşı sona ermişti. Artık rejim değişikliklerine yol açan, toplumları yıkımın eşiğine getiren ve güçlülere bile zayıflatan bu büyük savaştan galip olarak çıkmayı başaran İtilaf Devletleri, uğruna savaştıkları amaçlarına ulaşabiliyorlardı. Bunu gerçekleştirmek ve yenilgiye uğrattıkları İttifak Devletleri'ne uygulanacak barış koşullarını belirlemek için İtilaf Devletleri'nin temsilcileri, 1919 yılı ve 1920'nin ilk ayları boyunca Paris, Londra ve San Remo'da bir araya geldiler. İtilaf Devletleri'yle mevcut savaş durumunu resmi olarak sona erdiren barış antlaşmaları arasında müzakereleri en uzun süreni Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan antlaşmaydı. Adını Sevr Antlaşması olarak tarihe yazdıran antlaşma, XIX. yüzyıl Avrupa diplomasisini en fazla meşgul eden maddelerinden biri olan "Doğu Sorunu"na Büyük Güçlerin getirdiği çözümü temsil eder. Böylelikle XX. yüzyılın başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa'nın güç dengelerini bozmadan ve aynı zamanda Avrupalı Büyük Güçler arasında genel bir savaşa sebebiyet vermeden sömürgeleştirme veya ulus devletler kurularak parçalama sorunu olarak tanımlanan "Doğu Sorunu", İtilaf Devletleri'nin gözünde savaş içinde 1915-1917 yılları arasında yaptıkları "Gizli Antlaşmalara" mümkün olduğunca uygun olarak çözümlenmiş oldu. Bu çözüme yönelik temel yaklaşımların oluşturulduğu Paris Barış Konferansı'na Birinci Dünya Savaşı'nın kazanılmasında önemli bir rol oynayan Amerika da katılmıştı. Böylece Paris'e, 8 Ocak 1918'de açıkladığı ve Birinci Dünya Savaşı sonrası düzenlemelerinde ve barışın sağlanmasında temel alınmasını önerdiği "On Dört Nokta"ya işlerlik kazandırmak düşüncesiyle gelen Amerikan Başkanı Woodrow Wilson, Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesine yönelik müzakerelerde de bizzat bulunmuştu.

Bu makalede, Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barış antlaşmasına ait koşulların belirlenmesindeki yaklaşımları ve müttefiklerin Sevr Antlaşması ile somutlaşacak olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesini şekillendiren konferanslardaki politikası değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Ticari ve Amerikan misyoner faaliyetleri kaynaklı kültürel ilişkiler bir yana, Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki resmi ilişkiler, 1830'da imzalanan Ticaret ve Dostluk Antlaşması ile kurulmuştu. Bununla birlikte, Türk-Amerikan ilişkilerinin Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışına kadarki genel seyri, ticaret ve Amerikan misyoner faaliyetleri temelinde gelişmiştir. Her İki ülkenin coğrafi açıdan uzak oluşları ve Osmanlı diplomasisinin ilgisini sürekli olarak "Doğu Sorunu"nun getirdiği meseleler nedeniyle Avrupalı Büyük Güçlere yönlendirmek zorunda kalması Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin artmasını ve çeşitlenmesini engellemiştir. Bununla birlikte, Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikası kendi

vatandaşlarının diğer Avrupa vatandaşlarının yararlandığı ticari ayrıcalıklardan faydalanmasını sağlamaktı. Ayrıca kendi misyoner vatandaşlarını diplomatik koruma altına alarak, onların Anadolu'da rahatça çalışabilmelerinin önünü açmak ve misyonerlerin kurduğu okul, hastane ve yurt gibi kurumların zarar görmesini engellemekti.

Anadolu'da 1820'li yıllarda başlayan Amerikan misyoner faaliyetlerinin başlangıçtaki amacı Müslümanları Protestanlaştırmaktı. Amerikalı misyonerler, bunda başarı sağlayamayacaklarını anlayınca Osmanlı idaresinde yaşayan başka mezheplere mensup Hıristiyanları kendileri gibi Protestanlaştırmaya yönelmişlerdi. 1840'lı yıllardan başlayarak çalışmalarının odak merkezini de Ermeniler oluşturmuştu¹. Bunun Osmanlı toplum düzenindeki yansımaları ise Ermeni milliyetçiliğinin yükselmesi şeklinde olmuştu. Buldukları faaliyetler sonucunda Ermeni ayrılıkçı hareketinin dışarıdan müdahale ile başarı kazanması için gerekli zeminin oluşturulmasına yardımcı olmuşlardı. Özellikle 1890'larda ivme kazanan Ermeni isyanları sırasında, Osmanlı yönetimi hakkında yaptıkları kötü propaganda üzerinden Türkler hakkında "*Konuşulmaz Türkler*" (Unspeakable Turks) ve "*Korkunç Türk*" (Terrible Turk) imajının yaygınlaşmasında ve bu imajın Amerika'da da Washington'un Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik dış politikasını olumsuz yönde etkileyecek kadar yer etmesinde pay sahibiydiler². Amerikan misyonerleri, tarihi olayları Hıristiyanlığın genişlemesine göre yorumlamışlar, bunu yaparken de Müslümanlar ve İslam hakkında yetersiz, saptırılmış ve bazen de gülünç bir resim çizmişlerdi³. Böylece Amerikan kamuoyunun ve yakın ilişki halinde oldukları Amerikan dışişleri bakanları ve başkanlarının Osmanlı İmparatorluğu ve Türkler hakkındaki görüşleri misyonerler tarafından şekillendirilmişti. Öyle ki, 1901-1909 yılları arasında Amerikan Başkanlığı yapan Theodore Roosevelt, Başkan olmasından 3 yıl önce, 1898 yılında "*Dünyada herkesten önce ezmek istediğim iki güç İspanya ve Türkiye'dir*" ifadesinde bulunabilmişti⁴. Amerika'nın 1898 yılında İspanya ile savaş halinde olduğu dikkate alındığında, misyonerlerin Theodore Roosevelt'in Türkiye'ye karşı gösterdiği düşmanca tavrındaki payı açıkça görülebilmektedir.

Bununla birlikte Amerika, Paris Barış Konferansı'na kadar vatandaşlarını koruma, ticarî faaliyetlerinin zarar görmemesi ve Ermeni isyanlarıyla bağlantılı olarak Anadolu'da Hıristiyanlara karşı yapıldığını iddia ettiği katliamları durdurmak gayesiyle, Osmanlı yönetimi üzerinde gerek Türk kara sularına

¹ Kocabaşoğlu 2000, 29-31, 54-55.

² Hurewitz 1953, 167-168; DeNovo 1963, 104; Grabill 1964, 15; Grabill 1971, 47.

³ Earle 1929, 417.

⁴ DeNovo 1963, 5; Grabill 1971, 45; Grabill 1964, 13; Kocabaşoğlu 2000, 20.

savaş gemisi göndererek, gerekse diplomatik yönden baskı kurmaya çalışmış olsa da İngiltere, Rusya ve Fransa'nın yaptığı gibi "Doğu Sorunu"na taraf olmamıştı. Avrupalı Büyük Güçlerden farklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması veya toprak bütünlünün korunması, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak veya nüfuz bölgesi talebi olmayan Amerika'nın önemli dış politika hedeflerinden biri haline gelmedi⁵. Zaten Osmanlı İmparatorluğu'nun Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile kalabalık ve geniş bir toprak parçasını kaybetmesi sonucunda hızlı bir dağılış sürecine girmesi, Amerika'nın Osmanlı'ya yönelik ilgisinin daha da azalmasına neden olmuştu. Avrupa'nın "hasta adamı" ölmek üzereydi. Woodrow Wilson'un Başkan olarak 1912'de seçilmesinden kısa bir süre sonra yeni elçilerin atanması konusu görüşülürken danışmanı Albay House'un, Henry Morgenthau'yu Türkiye elçisi olarak önermesi üzerine Wilson'un "*Türkiye yok ki, göndermeye ne ihtiyaç var*"⁶ şeklindeki cevabından da anlaşılacağı gibi Osmanlı artık Amerika'nın gözünde tükenmiş bir imparatorluktu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na İttifak Devletleri'nin yanında katılması, Amerika'nın Osmanlı'ya yönelik tarafsız tutumunda herhangi bir değişikliğe yol açmamış olmasına karşın, iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştiren bazı nedenler de yok değildi. Amerika, Osmanlı hükümetinin yıllardan beri adli ve ekonomik açıdan ülkesini esaret altına alarak milli egemenliğini yok eden kapitülasyonları kaldırmamasını bütün İtilaf Devletleri gibi kabul etmemişti. Ayrıca, savaş sırasında özellikle Doğu Anadolu'daki Türk-Ermeni çatışmaları nedeniyle eğitim ve insani amaçlı kurumları savaş alanı içinde kalarak zarara uğramış ve yatırımları yarı yarıya azalmış Amerikan misyonerlerinin etkisiyle 1915 zorunlu Ermeni tehciri Amerikan hükümeti tarafından protesto edilmişti. Amerikan misyonerleri, 1919'da kısaca "*Yakın Doğu Yardımı - Near East Relief*" adını alacak olan "*Ermeni ve Süryaniler için Amerikan İnsani Yardım Komitesi - American Commitee for Armenian and Syrian Relief*" (ACASR) isimli bir yardım komitesini 1915'te kurarak, 22 Ekim 1916'da Başkan Wilson'dan Ermenilerin hatırlanması için Amerikan halkına bir çağrıda bulunmasını istemişlerdi. Başkanın bu isteği kabul etmesi üzerine birçok vali ve belediye başkanı tarafından yayınlanan bildirimlerle Türkler kötülenip, Ermeniler yüceltilerek Anadolu'daki savaş kurbanı Ermenilere yardım, bir çeşit Haçlı Seferi haline getirilmişti⁷.

⁵ Erhan 2001, 247-248, 265-266, 322, 324; Grabill 1971, 44; Grabill 1964, 12.

⁶ Evans 1965, 29.

⁷ DeNovo 1963, 103-104; Grabill 1968, 49-50.

Amerika Birleşik Devletleri, Şubat 1917'de Almanya ile ilişkilerini kesmiş, 6 Nisan 1917'de de bu ülkeye savaş ilan ederek, Birinci Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri'nin yanında katılmıştı. Yoğun Alman baskısı altında olan Osmanlı hükümeti de diplomatik ilişkileri devam ettirmenin zorluğunu göz önünde bulundurarak, 20 Nisan 1917'de Amerika ile siyasi ilişkilerini durdurmuş, bu gelişme sonrasında iki ülke elçilikleri kapatılmıştı. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri, çoğunluğunu “*American Board*” adlı misyoner teşkilatının üstlendiği Osmanlı topraklarındaki Ermenilere yönelik yardım faaliyetlerinin sona ereceği ve düşmanca bir tavır sergilemeyen Osmanlı yönetiminin Amerika'ya karşı bu tutumunun değişebileceği nedenlerine dayanarak, Amerikan Kongresi'nde karşıt görüşler olsa da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaş ilan etmemişti⁸.

Birinci Dünya Savaşı'na fiili olarak katılmış bulunan Washington'un, öncelikli olarak Almanya ve Avrupa sorunlarını önemsemesine karşın, Orta Doğu'ya ilişkin uluslararası politikaları görmezden geldiği söylenemezdi. Başkan Wilson ve danışmanı Albay Edward M. House, gerçekleştirdikleri devrim sonucunda Rusya'daki idareyi ele alan Bolşeviklerin, Kasım 1917'de “Gizli Antlaşmalar”ın⁹ içeriklerini açıklamalarının öncesinde, Nisan 1917'de İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu nüfuz sahalarına ayırmaya yönelik planlarını öğrenmişlerdi. Bunun sonucunda Albay House, “Gizli Antlaşmalar”ın çok kötü olduğunu belirtmiş, Başkan Wilson da toprak elde etme planlarının Amerikan amaçlarıyla ters düştüğünü açıklamıştı. 1 Aralık 1917'de Başkan Wilson, Albay House'a şu mesajı göndermişti: “*Amerikan halkı ve kongresi, hem savaşa katılan herhangi bir devletin bencil amaçları için, hem de hiçbir surette Anadolu'ya yönelik olarak tasarlandığı gibi toprak paylaşımı için savaştırmayacaktır*”¹⁰. Başkan Wilson'un bu öngöründen ödün verip vermeyeceği, Birinci Dünya Savaşı sonrasında toplanan barış konferansında sergileyeceği tutum ve eylemler doğrultusunda açıklığa kavuşacaktı.

Amerikan yönetimi, daha Başkan Wilson'un kendi adıyla anılan prensiplerini ilan etmesi öncesinde, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulacak

⁸ Sachar 1953, 56-58; Daniel 1959, 257-258; Evans 1965, 39; Grabill 1963, 47-49.

⁹ Adları İstanbul Antlaşması (Mart-Nisan 1915), Londra Antlaşması (28 Nisan 1915), Sykes-Picot Antlaşması (9-16 Mayıs 1916) ve St. Jean de Maurienne Antlaşması (19-21 Nisan 1917) olan bu antlaşmalar çerçevesinde Rusya İstanbul, Boğazlar ve Doğu Anadolu'da; Fransa Musul Vilayeti'nde bir nüfuz sahasıyla birlikte Suriye ve Orta Anadolu'da; İngiltere Bağdat ve Basra'nın da dahil olduğu Mezopotamya'da; İtalya ise 1912'de işgal ettiği 12 Ada'da, hinterlandıyla birlikte Antalya'da ve İzmir ve çevresinde kontrol sağlamaktaydı. Bkz. Howard 1966, 186-187.

¹⁰ DeNovo 1963, 110.

yeni düzeni kararlaştırmak için toplanacak barış konferansında, ortaya çıkması muhtemel olan sorunları incelemeye dönük bir araştırma komisyonu kurmaya karar vermişti. Bunun sonucunda da Eylül 1917'de, Yakın Doğu bölümünü Profesör David Monroe ile W. L. Westermann'ın yönettiği ve Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin konularda Amerika'nın başlıca üniversitelerinden önde gelen oryantalistlerin çalıştığı bir araştırma komisyonu kurulmuştu¹¹. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda ortaya çıkan görüşler, 22 Aralık 1917'de tamamlanan ve ertesi gün Wilson'a verilen bir memorandum haline getirildi¹². Memorandum'da Osmanlı idaresi altında yaşayan ırkların baskı ve kötü yönetimden kurtarılması, başka bir ifadeyle Ermenilere özerklik verilmesi ile Filistin, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'ın uygar uluslar tarafından korunması ve Boğazlardan geçiş serbestliğinin sağlanması gerektiği vurgulanmaktaydı¹³. 22 Aralık memorandumunda belirtilen görüş ve tavsiyeler, Amerika'nın "Doğu Sorunu"na ilişkin politikasının omurgasını oluşturmaktadır.

Amerikan Başkanı Wilson, savaş sonrası düzenlemelerde müttefiklerinden (İngiltere, Fransa ve İtalya) uymalarını beklediği prensiplerini "On Dört Nokta" halinde, 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresi'nde açıklamıştı. "On Dört Nokta"nın 22 Aralık 1917 tarihli memorandumdan faydalanılarak hazırlanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu konu alan 12. noktası ise şöyleydi: *"Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerin yaşadığı parçasının egemenliği sağlanmalı fakat bugün Türklerin yönetiminde bulunan öteki uluslara, kesin ve her türlü şüpheden uzak bir yaşama güvenliği ve kendi gelişmelerini istedikleri gibi yürütecek kesin ve engelsiz fırsatlar olanağı verilmeli, Çanakkale Boğazı bütün ulusların gemilerine ve ticaretine uluslarca sağlanacak güvenlik altında sürekli olarak açık bulundurulmalıdır"*. Görüldüğü gibi 12. noktada belirtilen hususlar, Wilson'un gizli antlaşmalarla öngörülen Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması tasarısına karşı olduğu izlenimi vermekteydi. Fakat bir süre sonra, Ekim 1918'de 12. noktaya ilişkin Amerikan resmî yorumu şekillendirildi. Paris Barış Konferansı'ndaki Amerikan heyetinin izleyeceği yaklaşımları belirleyen bu yorum çerçevesinde İstanbul ve Boğazlar uluslararası bir yönetime bırakılmaktaydı. Türklere bırakılan yerler, Avrupa topraklarından yoksun olarak Anadolu ile sınırlandırılmaktaydı. Rumların yoğun olarak yaşadıkları belirtilen Batı Anadolu kıyı bölgesi, muhtemelen Yunanistan mandasında, uluslararası denetim altına konuluyordu. Ermenilere koruyucu bir gücün himayesinde Akdeniz'de bir liman verilmekteydi. Suriye

¹¹ Sachar 1953, 83; Blacher 1991, 3-4;

¹² Evans 1965, 72.

¹³ *Foreign Relations of the United States (FRUS), The Paris Peace Conference (PPC), 1919, I, 41, 52; Evans 1965, 74; Helmreich 1996, 14.*

zaten İngiltere ile yapılan antlaşma gereği Fransa'ya tahsis edilmişti. İngiliz işgalinde olan Mezopotamya, Arap toprakları ve Filistin de İngiltere'nin mandasına bırakılıyordu. Bütün bu düzenlemeler yanında, Hıristiyanların korunması, açık kapı ilkesinin sağlanması, ana demiryolu hatlarının uluslararası bir yönetim altına konulması ve gelecekte oluşturulacak mandalar için garantiler verilmesi öngörülmekteydi¹⁴. Paris Barış Konferansı başlarken Amerika'nın Osmanlıya yönelik genel yaklaşımı bu çerçevede şekillenmişti.

Birinci Dünya Savaşı'nı zafer kazanarak sonlandıran İttifak Devletleri'nin, mağlup ettikleri İttifak Devletleri'ne dayatacakları barış şartlarını belirlemek amacıyla topladıkları Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da resmen açıldı. Konferans'ta Amerika'yı geniş bir uzman heyetinin yanında Başkan Wilson, baş danışmanı Albay Edward M. House ve Dışişleri Bakanı Robert Lansing temsil etmekteydi. Konferansın başında, dünya güvenliği için ulusal çıkarlardan ziyade hukuki bir kavram olarak barışın savunulması gerektiğine inanan Başkan Wilson'un ele alacağı ilk konu, bu barışın korunması için gerekli gördüğü uluslararası kurumun, yani Milletler Cemiyeti'nin anayasa taslağını hazırlamak ve onaylatmak olacaktı¹⁵. Milletler Cemiyeti'nin barış konferansındaki toprak düzenlemelerinde taraf olmasını isteyen Wilson, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ile silahlı bir çatışmaya sürüklenmeyen Amerika'nın, ancak kurulacak olan Milletler Cemiyeti'nin üyesi olarak Türklerle yapılacak antlaşmanın görüşülmesi sırasında söz söyleme hakkına sahip olabileceği inancındaydı¹⁶. Bununla birlikte Wilson'un oldukça önemseydiği Milletler Cemiyeti'ne Amerika'nın üyeliği ancak Amerikan Kongresi'nin onayı ile gerçekleşebilirdi.

Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'yi Başbakan David Lloyd George, Fransa'yı Başbakan Georges Clemenceau ve İtalya'yı da Başbakan Vittorio Emanuele Orlando temsil etmekteydi. Her üç ülkenin Başbakanı da Paris'e, "Doğu Sorunu"nu nihai olarak çözüme bağlamak amacıyla şekillendirdikleri "Gizli Antlaşma" maddelerini uygulamaya koymak düşüncesiyle gelmişlerdi. Rusya'nın Ekim Devrimi nedeniyle gizli antlaşmalardan çekildiğini ilan etmesi işlerini biraz zorlaştırsa da Paris Barış Konferansı'ndan beklentileri, kabullenmek zorunda kaldıkları Wilson'un "On Dört Noktası"na rağmen "Doğu Sorunu"nun çözümünü "Gizli Antlaşmalar" temelinde resmîyete kavuşturmakta. Fakat Birinci Dünya Savaşı'ndan zafer kazanarak çıkmalarına karşın "Gizli Antlaşmalar"dan çekilen Rusya'nın yerini doldurmak konusunda birbirlerine güvensizlik duymaktaydılar. İstanbul ve Boğazların denetimiyle ilgili olarak

¹⁴ Sachar 1953, 92-93; Evans 1965, 78-79; Howard 1974, 47.

¹⁵ Kissinger 2002, 216-217; Evans 1965, 95.

¹⁶ Evans 1965, 131.

İngiliz ve Fransızların gizli bir mücadelesi mevcuttu. Rusya'nın onaylaması şartına bağlı olarak yürürlüğe girmesi kararlaştırılan St. Jean de Maurienne Antlaşması'nda hinterlandıyla birlikte Antalya'nın yanında, İzmir ve çevresi de İtalya'ya bırakılmıştı. Devrim kargaşası içinde Rusya'nın St. Jean de Maurienne Antlaşması'nı onaylayamaması, İtalya'nın Anadolu'daki toprak taleplerinin meşruluğunu İngiliz ve Fransızların gözünde tartışmalı bir konu haline getirmekteydi.

Konferans'ta "Doğu Sorunu"nu ilgilendiren müzakerelerde belirlenmesi gereken husus ise Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsız olarak varlığını devam ettirip ettirmeyeceği ve varlığını devam ettirecekse hangi sınırlarla devam ettireceği, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan bölgelerin sınırlarının ne olacağı ve kendi kendini yönetme ilkesinin nasıl uygulanacağıydı. Başkan Wilson'a göre İtilaf Devletleri, "On Dört Nokta"yı kabul etmişler ve böylece "Gizli Antlaşmalar" gündemden düşürülmüştü. İtilaf Devletleri, emperyalizm dışı ilkelere ve milletlerin kendi kaderlerini tayin etme haklarına tahammül etmek mecburiyetindeydiler¹⁷. Bu nedenle Wilson, Ocak 1919 sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılacak bölgelerin gizli antlaşmalar temelinde ilhak edilip edilmeyeceği tartışılırken manda kavramını, eski usul ilhak kavramına nazaran daha asil bir yöntem olarak öne sürmüştü. Bu doğrultuda mandater devlet, kendi çıkarlarını gözetmek yerine, vasilik ve insaniyet çerçevesinde sorumlu olduğu halka hizmet edecekti¹⁸. Bununla birlikte Wilson, mandaların Milletler Cemiyeti'nin yetkileri altında bulunması taraftarıydı. Ona göre manda altına alınacak halklar henüz kendilerini idare edecek durumda olmadıklarından bu seviyeye gelinceye kadar Milletler Cemiyeti'nin belirleyeceği devletlerin mandası altında bulunmaları gerekmektedir. Mandater devlet, idare ettiği bölgede misafir gibi olup onunla mandası altındaki halkın çıkarları eşit haklara göre düzenlenecekti. Wilson, bu sistemin Türk idaresinden ayrılacak halklara da uygulanmasını istiyordu¹⁹.

İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılacak bölgeler konusunda mandanın yerine bütünüyle ilhakı bir çözüm olarak tercih etmelerine rağmen İngiliz Başbakanı Lloyd George, 30 Ocak 1918'de İngiltere'nin işgal edilmiş eski Osmanlı toprakları ve Alman sömürgeleri için başvurulacak olan manda prensiplerini kabul ettiğini ilan etmişti. Bu ilan ile birlikte A, B ve C olmak üzere üç sınıf manda önermişti. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki işgal yükünü çektiğinden manda altına alınacak toprakların manda sorumluluğunu üstlenecek devlete bırakılmasını teşvik eder durumdaydı.

¹⁷ Lenczowski 1962, 88.

¹⁸ *FRUS, PPC*, 1919, III, 213-214; DeNovo 1963, 114.

¹⁹ Erol 1972, 2-3.

Milletler Cemiyeti Teşkilatı'nın kurulmasındaki gecikmeden kaygı duyan Wilson, Lloyd George'un teklifini ve mandalarla ilgili tavsiyelerini kabul etmişti²⁰. Osmanlı İmparatorluğu'na ait topraklarda uygulanacak manda sınıfı ise, bu bölgeler belirli bir gelişme aşamasına ulaşmış olduğundan A sınıfı olarak belirlenmişti²¹.

Fakat manda ile ilgili tartışmaların başından beri Wilson, bütün manda planlarının Milletler Cemiyeti'nin kurulmasından sonra yeniden değerlendirilmesi gerektiğini yinelemekteydi. Milletler Cemiyeti'nin oluşturulması, Amerika'nın özellikle Yakın Doğu'da bir manda sorumluluğu üstlenmesi durumunda gereklilik arz ediyordu. Daha önce de vurgulandığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu'na hiç savaş açmamış olan Amerika, Yakın Doğu'da ancak Milletler Cemiyeti üyesi olarak sorumluluk alabilirdi²². Ayrıca ancak manda sistemi kabul edildikten sonra Wilson, toprak konularında diğer İtilaf hükümetlerinin sorumlu temsilcileri kadar yetkili bir şekilde konuşma hakkına sahip olabileceğini düşünmekteydi²³.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Yakın Doğu'da manda sorumluluğu üstlenebilmesi için gerekli gördüğü Milletler Cemiyeti'nin anayasası 14 Şubat 1919'da hazırlandı ve konferansta sunuldu²⁴. Anayasanın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki mandalara ilişkin kısmı, 28 Nisan 1919'da yapılan son değişiklikten sonra 22. maddede şu şekliyle yer aldı: "*Evvelce Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan bazı halklar belirli bir gelişme derecesine erişmişlerdir. Kendilerinin bağımsız milletler olarak mevcudiyetleri kendi kendilerine yeterli hale gelinceye kadar bir mandater devletin idari bakımdan yol gösterme ve yardımına bağlı olmak üzere şartlı olarak tanınabilir. Bu halkların arzuları mandater devletin seçiminde göz önünde bulundurulacak birinci derecede hususlar olmalıdır*"²⁵.

Bu maddeyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılarak kurulacak mandaların mahiyeti belirtilse de müttefiklerin konuya yaklaşımlarında kafaları oldukça karıştı. Türklerin idare altına aldıkları halkları kötü yönettiği ve Ermenilere yönelik katliam yaptıkları gerekçeleriyle Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Arabistan'ın imparatorluktan bütünüyle ayrılması gerektiği konusunda hemfikirler²⁶. Özellikle Anadolu'nun hangi bölgelerinde

²⁰ Allison 1953, 27; *FRUS, PPC*, 1919, III, 785-786.

²¹ Helmreich 1996, 19.

²² Helmreich 1996, 21.

²³ Evans 1965, 106.

²⁴ Evans 1965, 107; Erol 1972, 4.

²⁵ *FRUS, PPC*, 1919, III, 328; Wilson, C. 55, 7; Wilson, C. 56, 273-274.

²⁶ *FRUS, PPC*, 1919, III, 795; Sachar 1969, 338; Wilson, C. 54, 360; Wilson, C. 56, 273.

mandalar kurulacağı meselesinde sayısız müzakere ve teklifler yapmaktaydılar. Fakat İstanbul ve Boğazlar mandasının kurulup kurulmayacağı, kurulacaksa Osmanlı padişahının İstanbul'dan çıkarılıp çıkarılmayacağı belirsizliğini korumaktaydı. Yunanlılar ve Ermeniler de Paris Barış Konferansı'na müttefikler nezdinde toprak talepleriyle gelmişlerdi.

Ermenilerin²⁷ Barış Konferansı'ndaki talepleri, mevcut Ermenistan Cumhuriyeti ile Doğu Anadolu'daki 6 vilayeti (Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum) ve İskenderun dâhil bütün Kilikya'yı içine alan, Akdeniz, Karadeniz ve Hazar denizi arasında uzanacak olan büyük bir Ermeni Devleti'nin kurulması yönündeydi. Bu taleplerinin sağlanması konusunda da en fazla Amerika'ya güvenmekteydiler²⁸. Fakat kendi hakkında karar verme kavramı sadece bir halkın nüfusunun o bölgede çoğunluğu oluşturduğu durumda geçerliydi²⁹. Altı vilayetdeki nüfusları oldukça azalmış olduğundan Ermenilerin talep ettikleri bölgede devlet kurma hakları meşru olamazdı. Osmanlı topraklarındaki coğrafi dağılımları yüzünden homojen bir Ermeni nüfusun yokluğu ve ekonomik açıdan güçsüz konumları Ermeni Milli Devleti'nin kuruluşunu imkânsız kılıyordu³⁰. Manda çatısı altında oluşturulacak bir Ermeni Devleti'nin kurulması konusunda büyük güçler arasında bir fikir birliği mevcut olsa da, İngiltere, Fransa veya İtalya bu devletin kurulmasında ve desteklenmesinde doğrudan sorumluluk almak arzusunda değildi. Çünkü böyle bir devlet siyasi açıdan himayeye, askerî ve ekonomik açıdan da yardıma muhtaç olacaktı. Bu sebepler yüzünden müttefikler ve özellikle İngiltere için en akla yatkın çözüm, başlangıçta gizli antlaşmalarla Rusya'ya vaat edilen Doğu Anadolu için Amerikan mandasının oluşturulması idi³¹.

Yunanistan'ı temsilen Barış Konferansı'na Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak talepleriyle gelen Başbakan Eleftherios Venizelos ise antik Yunanistan'ın yeniden yaratılması ve Yunanca konuşan bütün halkların bir bayrak altında birleştirilmesine yönelik olarak Kuzey Epir, Ege Adaları, Trakya ve Batı Anadolu'nun (Batı Anadolu ile ilgili olarak Kıyı adaları, Bursa'nın bir

²⁷ Barış Konferansı'nda iki önemli Ermeni delegasyonu yer alıyordu. Müttefiklerce resmen tanınan Ermeni delegasyonu, Türkiye Ermenilerini ve çeşitli ülkelerde yaşayan Ermenileri temsilen başında Boghos Nubar Paşa'nın bulunduğu Ermeni Ulusal Delegasyonu idi. Avetis Aharonyan liderliğindeki diğer delegasyon Rus Çarlığı'nın çökmesinden sonra Mayıs 1918'de kurulan Ermeni Cumhuriyeti'ni temsilen bulunuyordu. Bununla birlikte 40 kadar Ermeni delegasyonu da Barış Konferansı'nda yoğun bir lobi faaliyeti içindeydi.

²⁸ Sachar 1969, 337; Sachar 1953, 148; Wilson, C. 54, 516-518; Westermann 1921, 202; Evans 1965, 128; Helmreich 1996, 35; Howard 1966, 225-226.

²⁹ Allison 1953, 31.

³⁰ Temperley 1924, 82; Allison 1953, 31.

³¹ George 1938, 1259-1260; Gidney 1967, 77-79; Helmreich 1996, 36.

kısmı ve Denizli sancağı hariç Aydın vilayetinin tamamı) Yunanistan'a bırakılmasını istemekteydi³². Venizelos'un bu talepleri Batı Anadolu'daki İtalyan talepleriyle çatışmaktaydı. Bu da Batı Anadolu'nun kaderine ilişkin müttefikler arasında gerçekleşen görüşmelerdeki havanın kirlenmesine yol açıyordu.

“Doğu Sorunu”nun çözümünü resmiyete kavuşturmak için belirlenecek Amerikan politikasının idaresini üzerine alan Başkan Wilson, İngiliz ve Fransızlar tarafından İstanbul ve Ermenistan mandaları için Amerikan'ın sorumluluk alması tekliflerini, Amerikan Senatosu'nun onayına bağlı olsa da kişisel olarak kabullenmek arzusunda³³. Lloyd George'a göre bu mandalar Wilson'un idealizmini cezp etmiş ve buna yönelik ikna edilmeye de ihtiyaç duyulmamıştı³⁴. Wilson, en azından Ermenistan mandasını Amerika'nın üstlenmesi konusunda, zaten misyoner faaliyetleri sonucunda Ermenilere yardım için yeterince hassas olan Amerikan kamuoyuna güvenmekteydi. Türkiye'deki mandalar konusunda müttefiklerin yaptıkları tekliflere ilişkin Amerika'nın İstanbul'daki görevlilerinden de görüşler gelmekteydi. Lewis Heck ve Amiral Bristol'ün 29 Nisan 1919'da birlikte hazırlayıp gönderdikleri plan çerçevesinde Anadolu'nun tekrar bir bütün olarak tek bir mandacı gücün sorumluluğuna verilmesi tavsiye ediliyordu. Bu manda için en uygun devlet Amerika'ydı. Heck ve Bristol'e göre Anadolu'yu parçalamayan böyle bir Amerikan mandası Wilson'un Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik açıkladığı 12. noktanın kalkını olacaktı. Eğer bu manda gerçekleşmezse, İzmir'in işgaliyle başlayacak bir karışıklık yayılmaya devam edecekti. Heck ve Bristol, ancak ticari ve politik açıdan bölünmemiş bir alanda, Hıristiyanların da korunacağı bir Amerikan mandasının uygulanabilir olduğunu belirtiyorlardı³⁵.

Bu görüşlere rağmen 6 Mayıs 1919'da İngiltere, Amerika ve Fransa, yaptıkları gizli toplantıda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin vererek,

³² Helmreich 1996, 28; Howard 1966, 222; Evans 1965, 126; Solomonidis 1984, 38.

³³ Wilson, C. 61, 240.

³⁴ George 1938, 1262.

³⁵ Sachar 1953, 157-158. Özellikle Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalara bölünmesini hem stratejik açıdan, hem de idare edilebilirliği bakımından yanlış bulmaktaydı. Bristol'e göre, parçalara bölünmüş Osmanlı İmparatorluğu'na ait toprakların savunulması, bütünü'nün savunulmasına nazaran daha zordu. Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına onay vermesi durumunda ise “kazananın tüm ganimetleri toplayacağı” kuralı işleyecekti. İtilaf Devletleri tarafından memnuniyetle karşılanacak olan Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması planının Amerika tarafından onaylanması, ahlaki açıdan yanlış olmasının yanında haksızlıktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun “Avrupa'nın Hasta Adamı” haline gelmesi. Avrupalıların Yakın Doğu'da uyguladıkları güç politikalarının sonucu oldu ve İmparatorluğun birkaç ulus arasında paylaşılması bu günahın ebedileştirilmesi anlamına gelecekti. Bkz., Buzanski 1960, 103.

Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barışın daha da uzamasına ve işgallere karşı Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bir direniş hareketinin büyüüp gelişmesine neden oldular. İzmir'i Yunanlılara bırakarak işgaline izin verilmesi sürecindeki Amerikan politikası bizzat Wilson'un tutumlarıyla belirlenmişti. Çünkü Yunan Hükümeti'nin Batı Anadolu'daki nüfus dağılımını 1.042.050 Müslüman'a karşın 1.188.359 Rum olarak göstermesi, Amerikan delegasyonundaki bir kısım uzmanlar tarafından kabul edilebilir bulunmamıştı. Batı Anadolu'nun Türkiye'den ayrılmasına karşı çıkan bu uzmanlara göre, ekonomik açıdan Yunan taleplerinin olduğu bölgedeki kıyı şehirlerinin Orta Anadolu'dan ayrılması insafsızca bir tutum olacak ve Türk Devleti'ni kendisini denize bağlayan doğal çıkışlardan koparacaktı³⁶. Buna rağmen, Lloyd George'un anılarında da belirtildiği gibi Wilson, kendi uzmanlarının tavsiyesini dinlememiş ve Yunanistan'ın taleplerine bulunacak en iyi çözüm konusunda İngiliz ve Fransız uzmanlarının önerilerine kulak vererek Yunanistan'ın İzmir'e yönelik talebini ısrarla desteklemişti³⁷. Hatta Wilson 13 Mayıs 1919'daki görüşmelerde, 12 Ada ile İzmir ve yakın çevresinin Yunanistan'ın mutlak hâkimiyetine verilmesinin yanında, bölgenin geri kalan kısmında da Venizelos'un talep ettiği şekliyle bir Yunan mandasının oluşturulmasından yana olduğunu belirtmişti³⁸. Ayrıca Yunanlıların şimdiye kadar uluslar ailesine alınmadığını ifade eden Wilson, Venizelos'un Batı Anadolu için dile getirdiği taleplerin sağlanmasının, Yunan ulusuna yeni bir ruh kazandıracağına da inanmaktaydı. Wilson'a göre Yunan ulusu Venizelos gibi bir liderin önderliğinde başarı -batı Anadolu'nun geliştirilmesiyle ilgili- kazanabilirdi. Bireylerde olduğu gibi ulusların da büyük bir görev verildiği takdirde hak ettiği şeye ulaşabileceklerini düşünmekteydi. Yunanlılar hakkında bu görüşlere sahip olan Wilson, Türk nüfusuna yaşama hakkı ve iyi bir yönetim garantisi sağlama borçlarının olduğunu ifade etmekle birlikte, Türklere yönetim yetkisi verilmesine karşı olduğunu belirtmekteydi. Wilson'a göre Türkler uysal bir halktı ve yönetim yetkisi verilmediği sürece de uysal olarak kalacaklardı. Türkler, ellerinde ölümcül bir hal alan bu yetkiden mahrum bırakıldıkları müddetçe suçlanamazdı. Wilson, Türk nüfusun hizmet edecek rehber bir güce sorun çıkarmadan boyun eğeceğine inanmaktaydı. Rehberlik yapacak mandater bir gücün tavsiyelerini kabul etmemeleri halinde, üzerlerinde baskı uygulamanın gerekli hale gelebileceğinin altını çizmekteydi³⁹.

³⁶ Helmreich 1996, 28, 62-63.

³⁷ George 1938, 1249.

³⁸ Wilson, C. 59, 89, 92; Howard 1974, 64.

³⁹ Wilson, C. 59, 90, 100.

Wilson'un bu düşüncelerini aktardığı 13 Mayıs 1919'daki Dörtler Konseyi⁴⁰ toplantısından iki gün sonra İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali gerçekleşti. Amerika'nın İzmir'deki Yunan işgaline onay vermesi birbiriyle bağlantılı olan iki nedene dayanmaktaydı. Adriyatik'teki İtalyan taleplerine İngiltere, Fransa ve Amerika'nın karşı çıkması üzerine İtalyan Heyeti, Barış Konferansı'nı 24 Nisan 1919'da terk etmişti. Bu sebeple Başkan Wilson'da İtalyanlara yönelik bir kızgınlık belirmişti. Bu bağlamda İzmir'in İtalya'ya bırakılmasının alternatifinin Yunan işgali olduğu görüşüne Wilson da katılmıştı. Ayrıca Lloyd George gibi Wilson da Helenlere ve Yunan Başbakanı Venizelos'a gösterdiği sempatiyi⁴¹ Yunan davasını sonuna kadar destekleme noktasına taşıma hatası yapmıştı. Wilson, Yunanlıların hemen karaya çıkmasını öneren ilk kişi olmanın yanında bir bölgenin (İzmir'in), oranın kendisine ait olduğunu iddia eden bir devlet (Yunanistan) tarafından işgal edilmesi ve yönetilmesini de savunuyordu⁴². Wilson, Yunanlıların İzmir'e asker çıkarması kararı verilirken Mondros Ateşkes Antlaşması'nın işgallere izin verdiğini ifade etmekle kalmamış, Venizelos'un İzmir'de otuz bin Rum'un Türklerin tehdidi altında olduğunu söylemesi üzerine, onları korumak için bundan daha güçlü bir gerekçenin olamayacağını belirtmişti⁴³. Wilson'a göre Yunan işgali hem Milletler Cemiyeti'nin denetimi dışında hem de bölgenin boşaltılmasına karar verilmeden önce yapılmalıydı. Bu şekildeki bir ısrar, Yunanistan'ın taleplerinin tanınması anlamına gelmekteydi. Wilson'un böyle bir işgali kabullenmesi de o zamana kadar karşı çıktığı Milletler Cemiyeti dışındaki bir taksimat fikrine yaklaştığının ve konferansta bizzat kendisinin koyup ilan ettiği prensiplere aykırı bir tutum sergilediğinin kanıtıydı⁴⁴.

İzmir'in işgalinden bir süre sonra müttefikler, 25 Haziran 1919'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin müzakerelere ara verilmesi kararı almışlardı. Buna rağmen Dörtler Konseyi, 31 Mayıs 1919'da Osmanlı Sadrazamı Damat Ferit Paşa'yı dinlemeyi kabul etti. 17 Haziran 1919'da yaptığı konuşmasında Ferit Paşa, özetle Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesinde hükümetteki İttihat ve Terakki ile Alman müttefiklerinin kabahati olduğunu belirttiikten

⁴⁰ Paris Barış Konferansı'na katılan Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegasyon başkanlarından, başka bir ifadeyle Amerikan Başkanı Woodrow Wilson, İngiliz Başbakanı Lloyd George, Fransız Başbakanı Georges Clemenceau ve İtalyan Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando'dan oluşan konseydir.

⁴¹ Venizelos hakkında Wilson, konferansta seyrek sergilediği bir hevesle "*Ömrümde gördüğüm en büyük adam,*" demişti. Lloyd George'a göre de Venizelos "*Perikles'in gününden bu yana Yunanistan'dan çıkan en büyük devlet adamı*"ydı. Bkz. MacMillan 2004, 345, 348.

⁴² Helmreich 1996, 68-71, 74.

⁴³ *FRUS, PPC*, 1919, V, 502; Wilson, C. 58, 511-512.

⁴⁴ Helmreich 1996, 74; Buzanski 1960, 90; Erol 1972, 54.

sonra, savaş öncesi mevcut durumu muhafaza eden ve Wilson prensipleriyle uyum gösteren bir antlaşma istediklerini ifade etti. Dörtler Konseyi, sabırlı bir biçimde Sadrazamı dinlemesine rağmen ifadelerinden etkilenmedi⁴⁵. İmzalanma aşamasına gelen Versailles Antlaşması'nın tamamlanmasından sonra, Başkan Wilson'un ülkesine dönme ihtimalinin baskısı altında olan Dörtler Konseyi, Türkiye ile ilgili bir antlaşmaya varmak için yeni bir girişimde bulundu. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin cevabını bekleyene kadar Osmanlı İmparatorluğu ile savaş durumunu devam ettirmek mantıksızdı. Bu görüşmeler çerçevesinde Wilson, İstanbul ve Boğazların tarafsızlaştırılmasını ve Padişahın İstanbul'dan çıkarılarak Türkiye için tek bir manda oluşturulmasını alternatif bir teklif olarak sundu. Bu teklifin belirsizliği içinde Başkan, daha sonra Senato'ya sunulmak üzere İstanbul ve Boğazlar için Amerikan mandasını kabul etti. Dörtler Konseyi 27 Haziran 1919'da Osmanlı ile barış antlaşması yapmak için çalışmalarını Birleşik Devletler Hükümeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'na ait toprakların bir bölümünde manda kabul edip etmeyeceğinin belli olmasına kadar geçici olarak durdurma kararı aldı⁴⁶. 28 Haziran 1919'da da Versailles Antlaşması imzalandı ve Wilson teklif edilen mandaları Amerikan Senatosu'nda onaylayacağı düşüncesiyle ülkesine döndü. Konferans'ta Amerika'yı temsil yetkisi Dışişleri Bakanı Robert Lansing'e bırakıldı. Onun da 12 Temmuz 1919'da Paris'ten ayrılması üzerine Amerika'yı Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Frank L. Polk temsil etti.

İngiltere, Wilson'un Paris'ten ayrılmasına kadar gerçekleşen konferans görüşmelerinde Amerika'ya manda teklif etme doğrultusunda en fazla ısrarda bulunan devletti. Bu dönemdeki İngiliz dış politikası, Türk meselesinde Rusya'nın yerini Amerika Birleşik Devletleri ile doldurmaktı. Savaştan çekilmeden ve İstanbul ile Sykes-Picot Antlaşmaları'nı tanımadığını ilan etmeden önce Rusya, İstanbul ve Boğazları kontrol etmek için en mantıklı seçenek olarak görülüyordu. Fakat Rusya'nın denklem dışı kalması onun yerini dolduracak güvenilir bir gücün gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Çünkü Osmanlıyla yapılacak tatmin edici bir antlaşma, Boğazların ve İstanbul'un kontrolünün zayıf bir Türk Devleti'ne bırakılmasıyla sağlanamazdı⁴⁷. Lloyd George'un "Doğu Sorunu"nun çözümünde Rusya'nın yerini Amerika'nın almasını istemesi, bu ülkenin Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'ne karşı savaşmasından ziyade, koloni toprakları kazanma konusundaki

⁴⁵ *FRUS, PPC*, 1919, IV, 508-511; Howard 1974, 69; Evans 1965, 193; Allison 1953, 51; Helmreich 1996, 80; MacMillan 2004, 427-428.

⁴⁶ *FRUS, PPC*, 1919, VI, 729; Wilson, C. 61, 277-278; Allison 1953, 51-53; Evans 1965, 195; Howard 1974, 71; Buzanski 1960, 91-92.

⁴⁷ Allison 1953, 41.

ilgisizliğinin Amerika'yı Ermenistan, Boğazlar ve İstanbul mandalarının sorumluluğunu alacak ideal bir devlet kılmasından kaynaklanmaktaydı. Bu şartlar altında Amerika'nın Türkiye toprakları üzerinde tarafsız ve adil bir yönetim kuracağına güvenilebilir ve Amerikan mandaları, Türkiye'deki düzene ilgi duyan mevcut güçler tarafından da onaylanabilirdi. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki varlığı, İngiliz İmparatorluğu için hayati öneme sahip bölgelerin korunmasını temin edecek, Bolşevizm'in eskiden Osmanlı idaresinde bulunan topraklara sızmasını önleyecek ve İngilizlerin bölgedeki düşmanlarını uzaklaştıracaktı⁴⁸. İngiltere'nin yanında diğer müttefiklerin manda konusunda Amerika'yı tercih etmeleri ise, harap olmuş Ermenistan için sorumluluk almakta çıkar görmemelerinden ve Amerika hariç herhangi bir devletin Boğazlar ve İstanbul'un kontrolünü elde etmesi konusunda birbirlerine karşı güvensizlik duymalarından ileri gelmekteydi.

Hiç şüphesiz ki müttefik ve özellikle bu İngiliz politikalarının farkında olan bazı Amerikan görevlileri de vardı. Örneğin İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Bristol hükümetini şu ifadelerle uyarmaktaydı: *"İngilizler, Mezopotamya petrolünü kendi tekellerine almak ve başka devletleri belki de dünyanın en zengin petrol yataklarının bulunduğu bu bölgeden uzaklaştırmak istemektedirler. Ayrıca Rusların Ekim Devrimi'nden sonra savaş öncesindeki nazaran daha güçlü olacaklarına ve Orta Doğu'daki çıkarları için daha büyük bir tehdit oluşturacaklarına inanmaktadırlar. (Bu nedenle) İngilizler, Amerika'yı Ermeni mandası almaya teşvik ederek, Türkiye'nin yerine Rusya'ya karşı bir tampon oluşturmak politikası peşindedirler"*⁴⁹. Amerika'nın Osmanlı topraklarında bir manda almasının sonu gelmez karışıklıklara yol açacağı inancında olan Wilson'un baş danışmanı Albay House'ın⁵⁰ yanında Dışişleri Bakanı Lansing de sürekli olarak herhangi bir manda planına karşıtlık sergiliyordu. Lansing, Amerika'ya önerilen mandalardaki eşitsiz şartları görebilecek kadar kurnazdı ve İtilaf Devletleri'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne Osmanlı toprakları içindeki en az kazançlı bölgelerde manda teklif etme şeklinde oynadıkları diplomatik oyunun farkındaydı. Osmanlı topraklarında maden, zengin petrol ve hububat sahalarının veya demiryolunun olduğu yerlerde İngiliz, Fransız ve İtalyanların manda almak istemelerinin ve Amerika'nın manda almasında ısrarcı davrandıkları yerlerin ise fakir ve her zaman masraf kaynağı olacak bölgeler olduğunun ilginçliğini belirtiyordu⁵¹.

⁴⁸ Allison 1953, 42.

⁴⁹ Evans 1965, 179; Bristol'un Amerika'nın Ermeni mandası almasına karşı çıkan görüşleri için ayrıca bkz., Bryson 1974, 454-455.

⁵⁰ Straus 1922, 410.

⁵¹ Sachar 1953, 160-161.

Zaman geçtikçe Osmanlı ile barış yapmanın acil olarak gerekliliği hissedilmeye başlanmıştı. Bunu, İzmir'in ve Anadolu içlerinin işgaline karşı Türk direnişinin artması hızlandırmıştı. Amerika'nın manda sorumluluğu almasına yönelik tutumunun belirlenmesindeki gecikme Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılan bölgelerdeki düzenin sağlanması konusunda müttefiklere ağır bir yük ekliyordu. Amerikan Delegasyonu 31 Temmuz 1919'da Türk antlaşmasının daha fazla ertelenmesinden doğacak tehlikeler konusunda ikazlarda bulundu. Buna rağmen Amerikan Delegasyonu'nun Başkanı Frank Polk, Amerika'nın manda meselesinde alacağı tutumun belli olmasına kadar Türk antlaşması konusunda daha fazla ilerlemenin imkânsızlığını ifade ediyor ve Türk antlaşmasının Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin 1920'deki açılış toplantısına kadar ertelemeyi teklif ediyordu. Kişisel olarak Polk da Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun parçaları için bir manda kabullenmesinin imparatorluğun parçalanmasıyla sonuçlanacağını düşünüyordu. Ayrıca Polk, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun daha önce aldıkları kararlarla parçalanmasını sağlamak için Amerika'ya manda teklifinde bulduklarının da farkındaydı. Polk, Delegasyon başkanlarına Amerika'nın manda konusundaki durumunun Ekim'in sonunda belli olacağı düşüncesinde olduğunu ifade etti⁵². Haziran 1919'da Wilson, Paris'ten ayrıldığında geride kalanlarda bir Amerikan mandası olmayacağı hissi uyanmıştı. Yine de "Bir Paris Masalı" haline gelmiş olan manda meselesi iki Amerikan heyetinin hazırladıkları raporları sunmalarına kadar geçerliliğini koruyacaktı⁵³.

Bu heyetlerin ilki olan King-Crane Komisyonu, yaz aylarında Anadolu'yu gezerek hazırladığı raporu 28 Ağustos 1919'ta sundu. King-Crane Komisyonu'nun hazırladığı rapor Kilikya hariç bir Ermeni Devleti'nin uygunluğunu belirtiyordu. Rapora göre Türkler, her ne kadar ayrı bir Ermenistan Devleti'nin kurulmasına muhalif olsalar da muhtemelen Ermeniler için bir Amerikan mandasını tercih ediyorlardı. Rapor, ayrı yönetimlere sahip olmakla birlikte Ermeniler, İstanbul devleti ve Anadolu Türk devleti için Amerika'nın sorumluluğunda tek bir mandanın kurulmasını önermekteydi. Bu da Anadolu'nun görünürde bencilce sömürsünün engellenmesine rağmen üç parçaya bölünmesi anlamına gelmekteydi. Bu bölgelerin tek bir mandacı güce verilmesi her üç bölgenin de yüzyıllar boyunca ekonomik, ticari kanunlar, para, ölçü birimleri ve ticaret dili açısından aynı özelliklere sahip olmalarına, Osmanlı kamu borçlarının belirlenmesindeki rahatlığa, yol yapım, seyahat, polis kontrolü ve asayiş kolaylığına ve rakip mandalar arasındaki muhtemel

⁵² Allison 1953, 61-63.

⁵³ Sachar 1953, 162.

sürtüşmenin engellenmesine dayandırılıyordu. Bu üç bölge için manda sorumluluğu üstlenmesinde tercih edilen devlet, bölgede stratejik ve toprak açısından çıkarı bulunmayan tek güç olduğu ve Filipinler ile Küba'da başarılı bir tecrübeye sahip olduğu için Amerika Birleşik Devletleri idi⁵⁴.

Barış Konferansı'nın aldığı ikinci rapor, 16 Ekim 1919'da General Harbord tarafından hazırlanan "Ermenistan'a Amerikan Askerî Misyonu" adlı rapordur. Amerikan Askerî Misyonu sadece Ermenistan ve Transkafkasya için değil, İstanbul ve Anadolu'yu da kapsayan tek bir mandanın oluşturulmasını tavsiye ediyordu. Çünkü rapora göre bu bölgeler için ayrı ayrı ülkelerin idaresinde mandalar oluşturulması, bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasının ortaya çıkaracağı nefret ve ayrılıkçı eğilimler nedeniyle başarısız olacaktı. Raporda, bu gözlemler çerçevesinde ayrı bir Ermeni mandasının kurulmasına gösterilen karşıtlık, Türklerin tehcirden bile önce bölgedeki nüfusun çoğunluğunu oluşturmasına dayanmaktaydı. General Harbord, Amerika'nın bir manda kabul etmesini savunan 14 sebep ve bunun kabul edilmemesini açıklayan 13 madde sıralamıştı. Harbord'a göre mandanın kabulünü savunan en önemli sebepler Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna en önemli katkıyı yapan devlet olarak Amerika'nın ahlaki sorumluluğuna dayandırılıyordu. Ayrıca misyoner faaliyetleri sebebiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede çıkarı da vardı. Harbord, Amerikan mandası yoluyla yardım fonlarının daha etkili kullanılabileceği ihtimali üzerinde duruyordu. Amerika insani yardımları en iyi şekilde gerçekleştirirse ülke içinde ve dışında prestiji ve gücü artacaktı. Harbord bir manda için harcanacak milyonların gelecekteki savaşlar için harcanacak milyarlardan daha iyi olduğu ikazını da yapıyordu⁵⁵. Manda kabulüne karşıtlık ise, geleneksel Doğu Yarımküre'sine karışmama politikası, çok yüksek maliyet, her zaman için sürtüşme kaynağı olmuş bir bölgeye dâhil olma kaygısı ve Amerika kadar olmasa da diğer ulusların da bu sorumluluğu yerine getirmek için uygun oldukları düşüncesinden kaynaklanıyordu⁵⁶.

Harbord ve King-Crane raporlarının sunduğu tavsiye ve bilgiler Amerikan halkının Yakın Doğu'da manda sorumluluğu üstlenmesine karar vermesi için katkılarda bulunmuştu. Fakat Wilson'un Paris'ten ayrılması, enerjisini Versailles Antlaşması'nın onaylanmasına vermesi ve hastalığı bu raporların resmi olarak yayınlanmasını olanaksız kılmıştı. Barış Konferansı, sabırsızlıkla teklif edilen mandaların cevabını Wilson'dan beklemeye devam

⁵⁴ *FRUS, PPC*, 1919, XII, 820, 818, 834-835, 839, 842-845; Sachar 1953, 169-171; Allison 1953, 68-69.

⁵⁵ *FRUS*, 1919, II, 857, 859, 869-872; Akgün 1981, 137-139; Allison 1953, 74-77; Sachar 1953, 184-186.

⁵⁶ *FRUS*, 1919, II, 869-872; Akgün 1981, 139-141; Allison 1953, 77.

ederken, Osmanlı İmparatorluğu ile acilen antlaşma yapılması ihtimali, sadece Başkan'ın mandalara ilişkin cevabındaki gecikmeden değil, aynı zamanda İngiltere ve Fransa'nın savaş ganimetleri üzerindeki kavgası, Türk-Yunan çatışmasının yayılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın ortaya çıkması nedenleriyle azalmıştı. Türklerle antlaşma yapılması imkânı kalmayınca, Frank L. Polk'un liderliğindeki Amerikan Delegasyonu 5 Aralık'ta Paris'ten ayrılmayı planladı ve 9 Aralık 1919'da da ayrıldı. Fransa'daki Amerikan elçisi devam eden toplantılarda gözlemci olarak katılmak ve tartışılan bütün maddeleri Washington'a göndermekle görevlendirildi⁵⁷.

10 Ocak 1920'de Versailles Antlaşması'nın karşılıklı olarak onaylanmasıyla Paris Barış Konferansı resmi olarak sona ermiş ve Konferans'ın yürütmeye yönelik görevleri Paris'teki 5 büyük gücün temsilcilerini içeren elçiler konferansına emanet edilmişti. Barış Konferansı'nın sona ermesiyle Wilson'un cevabını geciktirmesi, yapılan manda tekliflerine olumsuz yanıt verdiği görüntüsü vermişti. Wilson'un yıkılmışlığı ve hastalığı da teklif edilen Ermenistan, İstanbul ve Boğazlar mandalarını üstlenmesi için Amerikan halkını ikna etme çabasına yoğunlaşmasını engellemişti⁵⁸. Ülkede bazı gruplar ve kişiler mandaların kabul edilmesine yönelik olumlu ve olumsuz görüşler sunarken konuyla ilgili olarak Başkan'dan yetkili bir görüş sunulmamıştı. Ülkede yoğun Ermeni propagandası vardı. Gazete ve dergilerde bağımsız bir Ermeni devletinin kurulmasından yana yazılar çıkıyordu.

Böylece Amerikan halkı milli öneme sahip bir sorunla karşı karşıyaydı. Fakat Başkan'ın avukatlığını yapmadan Senato'nun mandaları kabul etmesi mümkün değildi. 2 Ocak 1920'den 4 Mart 1921'e kadar Amerika Birleşik Devletleri, görevlerini tam olarak yerine getiremeyen bir Başkana sahipti. Başkanın yokluğunda teklif edilen Ermenistan, İstanbul ve Boğazlar mandaları için sorumluluk yüklenen Amerikan Barış Komisyonu üyeleri Albay House ve Dışişleri Bakanı Lansing de Versailles Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra ülkelerine dönmüşlerdi. Başkan ve House ülkelerine döndükten sonra meseleye ilgilerini kaybetmişlerdi. Amerikan Dışişleri Bakanı Lansing de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki düzenine ilişkin görüşmeler yapan Dörtler Konseyi'nin oturumlarında bulunmamıştı. Teklif edilen mandaların kabulü için önceden gerekli koşul olan Versailles Antlaşması'nın ve bu antlaşmaya eklenen Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nün Amerikan Senatosu'nda onaylanmasının 19

⁵⁷ Allison 1953, 77-78.

⁵⁸ George 1938, 1265-1267.

Kasım 1919'da reddedilmesi⁵⁹, Amerika'nın Türk antlaşmasına katılması umudunun söndüğüne yönelik bir görüntü vermişti⁶⁰.

1919'un sonlarına doğru Anadolu'daki Türk Milli Mücadele hareketinin yükselen eğilimi, Osmanlı İmparatorluğu ile mümkün olan en erken fırsatta bir barış antlaşmasının yapılmasını gerekli kılmıştı. Bu amaçla müttefikler, Londra'da bir konferans yapmaya karar verdiler. İtilaf Devletleri, Versailles Antlaşması'nın Amerikan Senatosu'nda reddedilmesini Amerika'nın Türklerle yapılacak antlaşmaya katılmasının sonu olduğunu düşünmemelerine rağmen, Amerikan hükümeti artık bu meseleye daha fazla ilgi duymamaktaydı. Bu sebeple Londra'daki Amerikan Büyükelçisi John W. Davis, Londra Konferansı'na katılmama emri aldı⁶¹. Böylece Müttefik Başbakan ve Dışişleri Bakanları 12 Şubat 1920'de Londra'daki konferansa katıldıklarında Birleşik Devletler temsil edilmedi. Fakat Konferans'ta alınacak kararlara katılmayı kabul etmemesine rağmen Amerikan hükümeti, konferansta alınan kararlar hakkında kendisine sürekli bilgi verilmesi istedi⁶². Konferans'ta Mezopotamya, Suriye ve Arabistan'ın Osmanlı topraklarından ayrılması doğrultusunda kararlar alındı. İzmir, Yunanistan yönetimine bırakıldı ve Karadeniz'e çıkışı sağlanmış bağımsız bir Ermenistan tanındı.

Londra Konferansı'nda alınan kararlarla ilgili olarak Wilson, İstanbul'un Türklere bırakılmasını protesto ediyor, ekonomik açıdan öncelikli alanlarla ilgili çekinceleri olduğunu vurguluyor ve sınırları içerisinde Trabzon'un da bulunduğu daha büyük bir Ermenistan kurulması konusunda ısrar ediyordu⁶³. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın konferansta alınan kararlara yönelik tepkisi Londra Konferansı'na gösterdiği ilgiyle zıtlık arz ediyordu. Bakanlık, Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmamasına rağmen Amerikan ordusunun Osmanlı İmparatorluğu'nun baş müttefiki Almanya'ya karşı mücadele ettiğini ve bu nedenle de Türklerin yenilmesinde katkısının bulunduğunu ifade ediyordu. Bu yüzden Dışişleri Bakanı Colby, Amerikan hükümetinin müttefiklere, Osmanlı İmparatorluğu'yla yapılacak barış antlaşmasıyla ilgili tavsiyede bulunma hakkının olduğunu belirtiyordu. Dolayısıyla Colby, Başkan Wilson'un izniyle Amerika'nın çıkarları doğrultusunda müttefiklere, Osmanlı topraklarında daha önceden yabancılara

⁵⁹ Versailles Antlaşması ve bununla birlikte Wilson'un Yakın Doğu'da sorumluluk almak için şart gördüğü Amerika'nın Milletler Cemiyeti'ne üyeliği, Amerikan Senatosu tarafından yapılan yeni bir oylama sonucunda, 19 Mart 1920'de nihai olarak reddedilmişti.

⁶⁰ Allison 1953, 81-82; DeNovo 1963, 123.

⁶¹ *FRUS*, 1920, I, 1; Allison 1953, 83.

⁶² Helmrich 1996, 215; Allison 1953, 84; DeNovo 1963, 124.

⁶³ *FRUS*, 1920, III, 748-752; Helmrich 1996, 215.

verilen ayrıcalıkların devamını sağlayan ekonomi maddeleri ile ilgili tavsiyede bulunuyordu. Colby müttefiklere, Birleşik Devletler Hükümeti'nin Amerikan vatandaşlarını ve kurumlarını başka bir devletin vatandaşları ve kurumlarına nazaran daha az elverişli bir duruma sokacak toprak değişimlerini veya düzenlemeleri hoş görmeyeceği ikazında bulunmaktaydı⁶⁴. Böylelikle Amerika, Osmanlı topraklarındaki ekonomik çıkarlarına haksız yere müdahale edilmesine kayıtsız kalmayacağını göstermek istiyordu. Bununla birlikte, Amerika'nın Londra Konferansı'na temsilci göndermeyerek Amerikan çıkarlarını diplomatik kanallarla korumaya çalışması, Türk antlaşmasına aktif olarak katılmaktan çekildiğini ve Avrupa'nın "Doğu Sorunu"nu çözme çabalarından uzak duran geleneksel politikasına döndüğünü gösteriyordu.

Londra Konferansı'nı müteakiben, 19 Nisan 1920'de müttefikler, Londra Konferansı'nda karara bağlayamadıkları ikinci derecede önemi olan meseleleri çözüme kavuşturmak amacıyla San Remo'da bir araya geldiler⁶⁵. Amerika'nın Londra Konferansı'na gözlemci göndermeyerek Avrupa işlerinden uzak durma konusundaki geleneksel politikasına döndüğü anlamına gelen tutumu, San Remo Konferansı'nda Amerika'nın çıkarlarını etkileyecek müttefik toplantılarına gayri resmi gözlemci gönderecek kadar yumuşamıştı. Dışişleri Bakanlığı, Amerika'nın İtalya'daki Büyükelçisi Robert V. Johnson'u San Remo'daki Müttefik Yüksek Konsey Toplantısı'na, Washington'a rapor göndermek için gayri resmi gözlemci olarak gönderdi⁶⁶. Burada bir hafta içinde (24 Nisan 1920'de) müttefik Başbakanları ve Dışişleri Bakanları, sonradan 10 Ağustos 1920'de Sevr'de imzalanacak olan bir anlaşmaya vardılar. San Remo'da öngörülen Osmanlı topraklarını taksim planı, Ermeni sınırı hariç genel anlamda Sevr Antlaşması'nda uygulanmıştı⁶⁷. Böylece müttefikler, Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesini kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirmişlerdi.

Sevr Antlaşması ile Türkiye en verimli ve zengin topraklarından mahrum bırakılarak Anadolu'ya ve Avrupa'da da Çatalca hattıyla belirlenen sınıra sıkıştırılıyordu. Kesin sınırları Başkan Wilson'un tayin etmesine bırakılmakla birlikte, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerini kapsayan bağımsız bir Ermeni devletine yer veriliyordu. Fransa bağımsızlığını tanımakla birlikte

⁶⁴ *FRUS*, 1920, III, 752-753. Evans 1965, 282.

⁶⁵ Helmreich 1996, 219.

⁶⁶ *FRUS*, 1920, I, 2; Allison 1953, 88-89.

⁶⁷ San Remo Konferansı'nda Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulması kararı alınmıştı. Fakat Karadeniz'e çıkışı sağlanmasına rağmen Trabzon, bu devletin sınırları içinde yer almamaktaydı. Türk-Ermeni sınırının belirlenmesi ise Başkan Wilson'a bırakılmıştı. Bkz., Howard 1966, 243; Helmreich 1996, 225.

Suriye, İngiltere de Mezopotamya mandalarını alıyorlardı. İzmir ve hinterlandı 5 yıl sonra yapılacak plebisite kadar Yunan idaresine, Bozcaada ve Gökçeada da Yunan hâkimiyetine bırakılıyordu. İngiltere ise İtalya lehine Ege Adaları'ndaki haklarından vazgeçiyordu⁶⁸. Bu çerçevede müttefiklerin temel dayanak noktalarının gizli antlaşmalar olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştı. Böylece Amerika'nın sözde gizli antlaşmalara karşı olan samimiyetten uzak tutumuyla durdurulamayacağı belli olan müttefikler, emperyalist dürtülerle, genel anlamda Sykes-Picot Antlaşması'na uygun olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini bitirmiş oluyorlardı⁶⁹.

Bununla birlikte Ermeni mandasının statüsü, Sevr Antlaşması nihai metninin hazırlanışı öncesindeki süreçte çözümlenmemiş olarak kalmıştı. Paris'te Wilson'un, Amerikan Senatosu'nun rızasına bağlı olarak Ermeni mandasını kabul etmesine rağmen, buna cevap veremeyişi ve Amerikan Senatosu'nun Milletler Cemiyeti'ni reddi, müttefik liderlerini Londra'da, bu mandayı üstlenmesi için Milletler Cemiyeti'ne yönlendirmişti. Ancak Milletler Cemiyeti, Ermeni mandası sorumluluğunu, bu mandanın sınırlarının korunması için gerekli paranın ve askeri malzemenin eksikliğini gerekçe göstererek kabul edilemez bulmuştu. Bunun üzerine müttefikler, yeni tanınmış Ermenistan Cumhuriyeti'nin Türklere bir yem olarak bırakılmayacağı düşüncesiyle, 25 Nisan 1920'de Ermenistan mandasını yine de en uygun seçenek olarak düşündükleri Amerika'ya teklif etmişler ve Wilson'dan Türk-Ermeni sınırını uygun bulduğu şekliyle çizmesini istemişlerdi. Wilson da bu teklifi kabul ederek 1920 Kasım ayının sonlarında Türk-Ermeni sınırını belirlemişti⁷⁰. Bu çerçevede Wilson, Ermenilere duyduğu sempati doğrultusunda, İzmir'deki Yunan talepleri karşısındaki tutumunda olduğu gibi etnik gerçekleri hiçe sayarak geniş bir sınır çizmiş ve Erzurum, Erzincan, Van, Bitlis ve Tirebolu'nun batısından itibaren Trabzon ve Rize'yi Ermenistan'a dâhil etmişti. Wilson'un çizdiği bu sınır sonucunda ortaya çıkan alan, müttefiklerin Londra'da Ermeniler için belirledikleri bölgeden daha genişti (Harita)⁷¹.

⁶⁸ Howard 1966, 245; Temperley 1924, 30-31; Allison 1953, 89-90.

⁶⁹ Westermann 1921, 198, 200, 203.

⁷⁰ "The San Remo Conference", 1920, 381-382; *FRUS*, 1920, III, 780-783; Helmreich 1996, 225; George 1938, 1326-1329.

⁷¹ Helmreich 1996, 225.

Harita

Fakat Anadolu'da gelişen Türk Milli Mücadelesi'nin çabası sonucu Türk toprağı olan bu vilayetler Türkiye sınırları içinde kalacaktı. Müttefiklerin San Remo Konferansı'nda yaptıkları Amerika'nın Ermenistan mandasını üstlenmesi konusundaki teklifin görüşülmesi kararı ise 24 Mayıs'ta alınarak 29, 31 Mayıs ve 1 Haziran 1920 tarihinde tartışılmış ve Wilson'un manda konusunda istediğı Senato izni 20'ye karşı 62 oyla reddedilmişti⁷².

Ermenistan mandasının kabul edilmemesindeki en önemli sebep olarak Senato'nun, Amerikan egemenliğinde olmayan bir bölgede idari bir sorumluluk almakla ilgili anayasal şüpheleri dile getirmiş olduğu gösterilse de, asıl sebep

⁷² DeNovo 1963, 126; Allison 1953, 92; Daniel 1959, 264; Sachar 1969, 359; Blacher 1991, 17-18; Howard 1966, 243.

Wilson'un konu ile ilgili olarak Senato'ya sunduğu bilgilerdeki belirsizlikti. Bu belirsizliğin nedeni ise, Wilson'un mandacı gücün sorumluluklarını, manda süresinin ne kadar olacağını ve mandanın hangi toprakları kapsayacağını tanımlayamamasında aranmalıdır. Wilson'un üzerinde fazla değerlendirme yapılmadan manda teklifini Kongre'ye sunması, İtilaf Devletleri yetkililerinin kendisine yaptıkları tekliflere göre hareket ettiği izlenimi uyandırmıştı. Teklif edilen manda üzerinde Senato'daki tartışmalar sırasında, Amerikan egemenliğinde olmayan bir bölgede yönetimin üstlenilmesi, yerli bir jandarma teşkilatı kurulana kadar Ermenistan'daki düzeni sağlamak için Amerikan askeri gönderilmesi ve mandanın desteklenmesi için Amerikan halkının vergilendirilmesi gibi meseleleri içeren çekinceler ortaya konulmuştu. Ayrıca Amerikalı Senatörler İtilaf Devletleri'nin manda teklifini, Amerika'yı hiçbir stratejik çıkarı bulunmayan bir bölgeye çekerek Avrupa işlerine karıştırma çabası olarak yorumlamışlardı⁷³.

Sonuç olarak, Amerikan Senatosu'nun Ermenistan mandasını kabul etmemesi, Amerika'nın geleneksel olarak Avrupa işlerinden uzak durma politikasına geri döndüğünün ve dolayısıyla Paris Barış Konferansı'ndaki görüşmeler boyunca "Doğu Sorunu"nu çözüme kavuşturmak için Avrupalı "Büyük Güçler" ile birlikte harcadığı mesaiye son verdiğinin kanıtıydı. Zaten Amerika, bu politikasının işaretlerini Londra ve San Remo Konferansları'nda temsil edilmeyerek vermişti. Ancak Amerika'nın, Londra ve San Remo Konferansları'na katılmayarak ve dolayısıyla imzalamayarak Sevri Antlaşması gibi buram buram "Emperyalizm" kokan bir antlaşmanın doğmasında hiçbir sorumluluğu olmadığı söylenemez. Çünkü Amerika'yı temsil eden Başkan Wilson, kendisinin tasarladığı "On Dört Nokta" doğrultusunda savaşta yenilen uluslardan toprak alımının olmayacağı ve bir dünya barışının tesis edileceğini ilan etmesine karşın, Paris Barış Konferansı'ndan Haziran 1919'da ayrılışına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikasında bunun tam zıttı tutumlar göstermişti. "On Dört Nokta"nın Osmanlı İmparatorluğu'na ilişkin 12. noktasındaki, "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Türklerin yaşadığı parçasının egemenliği sağlanmalı*" hükmünü hiçe sayarak, nüfus açısından Türklerin çoğunlukta olduğunu bile bile İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline ve Doğu Anadolu'da da büyük bir Ermenistan'ın kurulması tasarısına onay vermiştir. Bu tutumunda, Türklere yönelik misyonerlerden kaynaklanan ön yargının, Yunanistan Başbakanı Venizelos'a duyduğu kişisel hayranlığın ve Batı Anadolu'da İtalya gibi büyük bir gücün yerine kendi güdümlerinde küçük bir Yunanistan'ı tercih etme doğrultusunda şekillenen İngiliz politikasını

⁷³ Allison 1953, 93-96.

benimsemesinin etkili olduğu görülen Wilson, daha Paris Konferansı'nın başında manda gibi emperyalizmin kılık değiştirmiş biçimine Anadolu'da işlerlik kazandırmıştır. Türklerin yoğun olarak yaşadıkları toprakları başka bir gücünün denetimine verme projelerini desteklemenin yanında, ülkesine döndükten sonra Amerika'nın sorumluluğundaki bir Ermeni mandası fikrine ilgisiz kalarak, sınırlarını çizmek dışında bir şey yapmadığı büyük bir Ermeni yurdunun kurulması için yüreklendirdiği ve umut aşıladığı Ermenileri de yarı yolda bırakmıştır.

KAYNAKLAR

a. Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume I, United States Government Printing Office, Washington 1942.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume III, United States Government Printing Office, Washington 1943.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume IV, United States Government Printing Office, Washington 1943.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume V, United States Government Printing Office, Washington 1946.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume VI, United States Government Printing Office, Washington 1946.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference, 1919, Volume XII, United States Government Printing Office, Washington 1945.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1919, Volume II, United States Government Printing Office, Washington 1934.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1920, Volume I, United States Government Printing Office, Washington 1935.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1920, Volume III, United States Government Printing Office, Washington 1936.

b. Kitap ve Makaleler

Akgün 1981

Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine dair) Raporu (Kurtuluş Savaşı Başlangıcında)*, İstanbul.

- Blacher 1991 Michael Blacher, "From the Tip of the Tongue to the Back of the Mind: The United States and the Armenian Question, 1917-20", *Armenian Review*, 44/3, (Autumn), 1-21.
- Bryson 1974 Thomas A. Bryson, "Admiral Mark L. Bristol, An Open-door Diplomat in Turkey", *International Journal of Middle East Studies*, V, 450-467.
- Daniel 1959 Robert L. Daniel, "The Armenian Question and American-Turkish Relations, 1914-1927", *The Mississippi Valley Historical Review*, 46/2, (September), 252-275.
- DeNovo 1963 John A. DeNovo, *American Interests and Policies in the Middle East, 1900-1939*, Minneapolis.
- Earle 1929 Edward Mead Earle, "American Missions in the Near East", *Foreign Affairs*, VII, (April), 398-417.
- Erhan 2001 Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara.
- Erol 1972 Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, 1919-1920*, Giresun.
- Evans 1965 Laurence Evans, *United States Policy and the Partition of Turkey, 1914-1924*, Baltimore.
- George 1938 David Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties*, Vol. II, London.
- Gidney 1967 James B. Gidney, *A Mandate for Armenia*, Ohio.
- Grabill 1968 Joseph L. Grabill, "Missionary Influence on American Relations with the Near East 1914-1923", *Muslim World*, LVIII, (first installment), 43-56.
- Grabill 1971 Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East: Missionary Influence on American Policy 1810-1927*, Minneapolis.
- Helmreich 1996 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi*, Çev., Şerif Erol, İstanbul.
- Howard 1966 Harry N. Howard, *The Partition of Turkey A Diplomatic History 1913-1923*, New York.

- Howard 1974 Harry N. Howard, *Turkey, the Straits and U.S. Policy*, Baltimore.
- Hurewitz 1953 Jacop C. Hurewitz, *Middle East Dilemmas: The Background of United States Policy*, New York.
- Kissinger 2002 Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev., İbrahim H. Kurt, Üçüncü baskı, İstanbul.
- Kocabaşoğlu, 2000 Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, 3. baskı, Ankara.
- Lenczowski 1962 George Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, London.
- MacMillan 2004 Margaret MacMillan, *Paris 1919: 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi*, Çev., Belkıs Dişbudak, Ankara.
- Sachar 1969 Howard M. Sachar, *The Emergence of the Middle East: 1914-1924*, New York.
- Straus 1922 Oscar S. Straus, *Under Four Administrations from Cleveland to Taft*, Boston-New York.
- Temperley 1924 Harold W. V. Temperley, *A History of the Peace Conference of Paris*, Vol. VI, London.
- “The San Remo Conference”
Current History”, XII (June 1920), 379-384.
- Westermann 1921 William Linn Westermann, “The Armenian Problem and the Distruption of Turkey”, *What Really Happened at Paris: The Story of the Peace Conference, 1918-1919 by American Delegates*, Ed. by Edward Mandell House and Charles Seymour, New York, 176-203.
- Wilson
The Papers of Woodrow Wilson, Edited by Arthur S. Link, Cilt 54 (11 Ocak-7 Şubat 1919); Cilt 55 (8 Şubat-16 Mart 1919); Cilt 56 (17 Mart-4 Nisan 1919); Cilt 58 (23 Nisan-9 Mayıs 1919); Cilt 59 (10 Mayıs-31 Mayıs 1919); Cilt 61 (18 Haziran-25 Temmuz 1919) Princeton 1986, 1987, 1988, 1989.

c. Tezler

- Allison 1953 Elizabeth E. Allison, *American Participation in Turkish Settlement, 1918-1920*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Pennsylvania State College.
- Buzanski 1960 Peter Michael Buzanski, *Admiral Mark L. Bristol and Turkish-American Relations, 1919-1922*, (yayınlanmamış doktora tezi), University of California.
- Grabill 1964 Joseph L. Grabill, *Missionaries Amid Conflict: Their Influence Upon American Relations with the Near East, 1914-1927*, (yayınlanmamış doktora tezi), Indiana University.
- Sachar 1953 Howard M. Sachar, *The United States and Turkey 1914-1927; the Origins of Near Eastern Policy*, (yayınlanmamış doktora tezi), Harvard University.
- Solomonidis 1984 Victoria Solomonidis, *Greece in Asia Minor: The Greek Administration of the Vilayet of Aidin, 1919-1922*, (yayınlanmamış doktora tezi), King's Collage, University of London.

Nuri Karakaş